

Asia: VN/27386/2023-VNK-31

Luonnos valtioneuvoston toimenpideohjelmaksi rasismin torjumisesta ja yhdenvertaisuuden edistämisestä

Tarkentavat kysymykset

Millaista sidosryhmäyhteistyötä tulisi tehdä toimeenpanon aikana (yhteistyötahot, yhteistyön muoto ja fokus)?

Toimeenpanossa tulee varmistaa laaja-alaisesti eri väestöryhmien osallisuus ratkaisujen etsimisessä. Tulevaisuustalona ja ennakkointityön asiantuntijana Sitra tarjoaa mielellään tukea keskustelujen fasilitointiin ja esimerkiksi kansalaispaneelisiin, joissa etsitään ratkaisuja tulevaisuuden haasteisiin.

Miten ja missä toimenpiteissä risteävän ja moniperusteisen syrjinnän torjuminen tulisi erityisesti huomioida?

Lausunnossaan Sitra kiinnittää huomiota neljään kokonaisuuteen:

1. Ohjelmaan tulee kirjata konkreettisempia toimia eri väestöryhmien yhteiskunnallisen osallistumisen vahvistamiseksi ja yhteiskuntaan kiinnittymiseksi.
2. Ohjelmassa tulee tunnistaa digitalisaation laaja-alaiset yhteiskunnalliset vaikutukset sekä uuden teknologian mahdollisuudet yhdenvertaisuuden edistämisessä.
3. Ohjelmassa tulee selvittää käytännön tasolla maahanmuuttajien ja suomalaisten työpaikkojen haasteita, jotka vaikuttavat maahanmuuttajien työllistymiseen ja heidän osaamisensa hyödyntämiseen.
4. Nykyisten haasteiden lisäksi ohjelmassa tulee hakea ratkaisuja monimuotoistuvan yhteiskunnan tulevaisuuden haasteisiin esimerkiksi ennakkoinnin avulla.

Mitä sellaisia toimenpiteitä toimenpideohjelmasta puuttuu, joita valtioneuvoston yhdenvertaisuustiedonannon puitteissa pitäisi mielestäsi edistää?

-

Miten toimenpideohjelman tavoitteiden toteutumista ja vaikutuksia tulisi seurata?

-

Muut kommentit

-

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Sitra kannattaa valtioneuvoston toimenpideohjelman luonnoksessa esitettyjä toimia rasismien torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Lausunnossaan Sitra haluaa kiinnittää huomiota neljään kokonaisuuteen, jotka kaipaavat ohjelmassa tarkempaa huomiota:

1) Tarvitaan konkreettisempia toimenpiteitä eri väestöryhmien yhteiskunnallisen osallistumisen vahvistamiseksi ja yhteiskuntaan kiinnittymiseksi.

Yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistäminen ei ole vain talous- ja työllisyyspoliittinen kysymys, vaan kytkeytyy koko suomalaisen yhteiskunnan toimintakykyyn ja demokraattiseen järjestelmämme toimivuuteen. Sitra peräänkuuluttaa toimenpideohjelmassa aktiivisempia toimia, joilla tuetaan etenkin vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten kiinnittymistä yhteiskuntaan. Perinteisten edustuksellisen demokratian osallistumismekanismien vahvistamisen lisäksi tarvitaan uudenlaisia tapoja tukea eri väestöryhmien suoraa yhteiskunnallista osallistumista sekä tehdä näkyväksi kansalaismielipiteitä.

Tutkimukset osoittavat, että yhteiskunnallisessa osallistumisessa tapahtuu eriarvoistumista ja kasautumista hyvin varhaisesta iästä lähtien. Asenteet yhteiskunnallista osallistumista kohtaan ja nuorten käsitys omista kyvyistään vaikuttaa yhteiskuntaan muotoutuvat jo peruskoulun aikana, ja niihin vaikuttavat muun muassa sosioekonominen tausta, sukupuoli ja äidinkieli. Yhteiskunnallinen osallistuminen kytkeytyy myös yksilön kokemaan hyvinvointiin ja tulevaisuususkoon.

Eryteisesti maahanmuuttajataustaiset nuoret ovat aliedustettuina niin äänestäjinä, ehdokkaina kuin valittuina päättäjinäkin. Vieraskielisten äänestysaktiivisuus on merkittävästi valtaväestöä matalampaa kaikissa vaaleissa. Tutkimusten mukaan maahanmuuttaneiden suomen tai ruotsin kielen taito ja Suomeen kuulumisen kokemus ovat voimakkaasti yhteydessä paitsi äänestämiseen myös laajemmin politiikkaan ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen. Sitran Demokratia osaksi arkea -selvityksen (2024) mukaan suomalaisnuoret halusivat osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan enemmän, mutta he epäilevät omia kykyjään ja osallistuminen näyttäytyy monimutkaisena ja kuormittavana.

Sitra pitää tärkeänä, että hallitus on sitoutunut demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistämiseen muun muassa valmisteilla olevan kansallisen demokratiaohjelman mukaisesti. Samaan aikaan

kannamme huolta siitä, että demokraatiohjelman valmisteluun tai toimeenpanoon ei ole toistaiseksi osoitettu erillistä määrärahaa eikä kytkös valtioneuvoston yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä koskevaan toimenpideohjelmaan ole riittävän selkeä. Nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa Sitra peräänkuuluttaa demokraatia- ja ihmisoikeuskasvatuksen systemaattista kehittämistä ja koordinaatiota sekä vaikutusten arviointia. Sitra korostaa koulujen lisäksi muiden sivistys-, kulttuuri ja vapaa-ajan toimijoiden sekä kansalaisjärjestöjen tärkeää roolia ihmisoikeuskasvatuksessa ja demokraatiotyön edistämässä.

Toimenpideohjelmassa on esitetty useita toimia, joilla pyritään lisäämään yhteiskunnallista vuoropuhelua ja väestöryhmien välistä luottamusta sekä parantamaan yhteiskunnallista ilmapiiriä. Kannatamme dialogisten menetelmien, kuten Erätauko-dialogin, käyttöönottoa laajasti eri yhteiskunnan tasoilla. Ylen ja Erätauko-säätiön Hyvin sanottu -tutkimuksen (2023) mukaan peräti 68 % suomalaisista kokee yhteiskunnallisen keskustelun huonontuneen. Dialogiset menetelmät tukevat rakentavaa, tasavertaista ja omaan kokemukseen pohjautuvaa tapaa osallistua ja käydä yhteiskunnallista keskustelua.

Puntaroivat kansalaispaneelit ovat erinomainen keino lisätä eri väestöryhmien yhteiskunnallista osallistumista, niiden välistä vuoropuhelua ja hyviä väestösuhteita. Satunnaisotantaan perustuvalla henkilökohtaisella kutsulla saadaan tutkitusti mukaan osallistujia, esimerkiksi erilaisista taustoista tulevia nuoria, jotka jäävät perinteisten osallistumiskanavien ulkopuolelle. Paneelipaikkojen kiintiöinti eri väestöryhmille ja fasilitoitu keskustelu mahdollistavat moniäänisen ja rakentavan dialogin sekä eri näkökulmien aidon kohtaamisen. Paneelin aiheeseen perehdyttäminen vähentää eroja osallistujien tietotasoissa ja mataloittaa osallistumiskynnystä. Kansalaispaneeleita on järjestetty kansainvälisesti esimerkiksi maahanmuuttoa, rasismia sekä vihapuhetta ja -rikoksia koskevista aiheista. Kokemuksia on myös Suomesta, kuten esimerkiksi valtiovarainministeriön ja oikeusministeriön kansalaispaneeli sananvapaudesta ja vihapuheesta (2021) sekä Turun kaupungin asukasraati maahanmuutosta (2012).

Deliberatiivisten ja dialogisten menetelmien hyödyntämisessä tulee kiinnittää erityistä huomiota vähemmistöryhmien osallisuuden varmistamiseen. Olennaista on tunnistaa osallistumisen mahdolliset esteet, kuten kieli. Ohjelmassa nostetaan yhtenä toimenpiteenä nuorisoalan yhdenvertaisuusosaamisen vahvistaminen. Sitra peräänkuuluttaa yhdenvertaisuusosaamisen ja kulttuurisensitiivisen työotteen vahvistamista koko julkishallinnossa. Esimerkiksi Sitran tuottama Demokraattisten kohtaamisten käsikirja (2023) tarjoaa julkisten palveluiden ammattilaisille työkaluja demokraattisten arvojen kytkemiseen arjen kohtaamistilanteisiin.

Sitran Demokraattiset osallistumismahdollisuudet Suomessa -kyselytutkimuksen (2022) mukaan suomalaiset ovat halukkaita osallistumaan enemmän yhteiskunnalliseen päätöksentekoon, mutta kaipaavat helppoja, anonyymejä ja digitaalisia osallistumisen tapoja. Poliksen ja Make.orgin kaltaiset avoimen lähdekoodin demokraateknologiat mahdollistavat suurien ihmisjoukkojen rakentavan mielipiteiden vaihdon ja kansalaiskonsultaation anonyymisti huomioiden muun muassa kieleen liittyvät rajoitteet. Esimerkiksi Sitran syksyllä 2023 järjestämään valtakunnalliseen "Mitä mieltä, Suomi?" -keskusteluun otti Polis-alustalla osaa lähes kaksikymmentä tuhatta suomalaista. Reilu

neljännes osallistujista koki edustavansa vähemmistöä. Kaksi kolmesta vastaajasta ilmoitti rasismin olevan yhä ongelma Suomessa.

Osallistumista helpottavien uusien digitaalisten osallistumislustojen ohella tarvitaan myös keinoja madaltaa tiedollista epätasa-arvoa eri ihmisryhmien välillä. Uusi teknologia tarjoaa entistä paremmat mahdollisuudet kehittää eri ryhmien tarpeisiin digitaalisia ratkaisuja. Tästä esimerkkinä on EU-vaalien alla julkaistu videomuotoinen nuorten vaalikone, joka on kehitetty nuorten äänestäjien tarpeisiin ja yhdessä nuorten kanssa, huomioiden nuorten kokemus epävarmuus oman poliittisen tietämyksensä riittävydestä.

Anonyymit digitaaliset työkalut voivat madaltaa kynnystä osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan, mutta lisäksi on panostettava väestöryhmien mukaan kutsumiseen. Jopa 60 % kaikista suomalaisista kokee, ettei heitä ole pyydetty osallistumaan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen (Sitra, 2022). Oikeusministeriön, valtioneuvoston kanslian, Sitran ja Turun yliopiston toteuttamassa tutkimuksessa selvitettiin vuoden 2023 eduskuntavaalien yhteydessä, voiko tekstiviestikampanja olla kustannustehokas tapa lisätä nuorten äänestysaktiivisuutta. Noin 30 000 satunnaisesti valittua 18–30-vuotiasta nuorta muistutettiin äänioikeudesta tekstiviestillä ennakoäänestyksen alkamisen jälkeen ja päivää ennen vaaleja. Tulokset vahvistivat käsitystä siitä, että tekstiviestimuistutuksilla on mahdollista kasvattaa äänestysaktiivisuutta ja vähentää äänestyskäyttäytymisen eriarvoisuutta. Toimintamalli on sovellettavissa erilaisten vähemmistöryhmien mukaan kutsumiseen ja yhteiskunnallisen aktiivisuuden lisäämiseen.

2) Ohjelmassa tulee tunnistaa digitalisaation laaja-alaiset yhteiskunnalliset vaikutukset sekä uuden teknologian mahdollisuudet yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Nopealla teknologisella kehityksellä ja informaatioympäristön murroksella on merkittäviä yhteiskunnallisia implikaatioita, jotka sekä haastavat kansalaisten perusoikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumista että luovat mahdollisuuksia demokratian uudistumiselle. Esimerkiksi Euroopan unionin perusoikeusvirasto on tehnyt useita suosituksia EU:n jäsenmaille digitaalisen inklusion varmistamiseksi.

Yhteiskunnan ja sen palvelujen digitalisoituessa on syytä kiinnittää huomiota yhä enemmän digitaidottomuuteen ja digiosattomuuteen. Digitaidoissa ja digiosallisuudessa on kyse yksilön mahdollisuuksista hyödyntää digitalisaatiota yhtenä osallisuuden välineenä. Käytännössä kyse voi olla vaikkapa siitä, löytääkö oikean ja luotettavan tiedon äärelle, pystyykö vaikuttamaan itselleen tärkeisiin asioihin tai hoitamaan arkisia asioita viranomaisten kanssa. Joskus palvelut eivät ole tarpeeksi saavutettavia, ymmärrettävällä kielellä tai ihmisellä ei ole varaa tarvittaviin laitteisiin.

Digiosattomuus ei koske vain ikäihmisiä, vaan voi liittyä esimerkiksi kielitaitoon, taloudelliseen tilanteeseen tai vammaisuuteen. Kaikilla ei ole pankkitunnuksia, nopeita tietoyhteyksiä, älypuhelinta tai sosiaalista mediaa. Digi- ja väestötietoviraston tuottaman, maahanmuuttaneiden digiosaamista ja työllistymistä kartoittaneen selvityksen (2024) mukaan suomalaisten digipalvelujen käyttö on maahanmuuttaneille osittain haastavaa digiosaamistasosta riippumatta. Erityisesti palveluissa käytetty kieli ja vahvaan tunnistautumiseen liittyvät haasteet vaikeuttavat maahanmuuttaneiden digitaalisten palveluiden käyttöä. Pahimmillaan digitaalidottomuus ja digiosattomuus voi vaarantaa perusoikeuksien toteutumisen, jos ihmiset jäävät palveluiden ulkopuolelle.

Teknologisen kehityksen myötä automaattinen päätöksenteko sekä tekoälyratkaisujen hyödyntäminen yleistyvät julkishallinnon päätöksentekoprosesseissa. Tehostuvalla datan hyödyntämisellä ja automaattisella päätöksenteolla voidaan monin tavoin edistää kansalaisten oikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumista. Tekoälyä hyödyntävien järjestelmien käyttö voi toisaalta myös merkittävästi syventää rakenteellista eriarvoisuutta eri ihmisryhmien välillä, jos käytön riskejä ei tunnisteta. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan rahoittamassa hankkeessa kartoitettiin vuosina 2021–2022 käytössä olevien tekoälysovellusten mahdollisia riskejä perusoikeuksille ja syrjimättömyydelle Suomessa. Hankkeen politiikkasuosituksissa korostettiin yleisen tietoisuuden lisäämistä algoritmista syrjinnästä, eri toimijaryhmien yhteistyön lisäämistä tekoälyjärjestelmien vastuullisessa kehittämisessä sekä tekoälyn syrjimättömää kehittämistä ja käyttöönottoa tukevien työkalujen käyttöönottoa valtionhallinnossa.

Generatiivisen tekoälyn kehittyminen on lisännyt entisestään mis- ja disinformaation määrää. Maailman talousfoorumin riskiraportin (2024) mukaan mis- ja disinformaation leviämistä pidetään merkittävimpana lähivuosien globaalina riskinä. Joulukuussa 2023 julkaistun Eurobarometrin mukaan 78 % vastaajista oli huolissaan disinformaation vaikutuksesta ihmisten äänestyskäyttäytymiseen EU-vaaleissa. Niin ikään verkossa tapahtuva vihapuhe ja verkkohäirintä ovat merkittävä yhteiskunnallinen ongelma ja polarisaatiota lisäävä ilmiö. Vihapuhe ja viharikokset heikentävät demokraattisen yhteiskunnan ja oikeusvaltion perustaa vaikuttaessaan kansalaisten osallisuuteen ja erilaisten mielipiteiden näkyvyyteen. Sitran selvityksen (2024) mukaan yksi keskeinen nuorten aikuisten yhteiskunnallista osallistumista estävä tekijä on konfliktien, riitojen tai häirinnän pelko. Tämä estää nuoria aikuisia osallistumasta erityisesti kansalaisyhteiskunnan toimintaan. Vihapuheen ja verkkovihan ennaltaehkäisemiseen tarvitaan nykyistä parempia työkaluja, monialaisia toimintamalleja sekä Nordic Safe Cities -verkoston kaltaisten foorumien kautta tapahtuvaa pohjoismaista yhteistyötä.

EU-sääntely on avainasemassa reilumman ja yhdenvertaisemman digitalisaation edistämässä ja kansalaisten perusoikeuksien turvaamisessa. Demokratian kannalta on myös tärkeää, että esimerkiksi riippumattomat mediatoimijat ja kansalaisjärjestöt tekevät sosiaalisen median toimintalogiikkaa näkyväksi erilaisin some-monitoroinnin keinoin. Samalla voidaan tunnistaa paremmin niitä toimintatapoja, jotka tuottavat syrjintää ja vihapuhetta. Sitran osittain rahoittamassa ja Faktabaarin toteuttamassa Digivaalivahti-hankkeessa on esimerkiksi tarkasteltu, mitä suosittelualgoritmit ehdottavat EU-vaalien alla sosiaalisen median alustoilla eri puolella Suomea asuville ihmisille. Alustojen lisäksi myös päättäjillä on keskeinen rooli yhdenvertaisen ja syrjimättömän keskusteluympäristön luomisessa. Sitran Meedius Internationalilla teettämän

sosiaalisen median analyysin (2023) mukaan kansanedustajien kärkkäiden viestien määrä oli vähentynyt Twitterissä (X) vuodesta 2020, mutta ne olivat reaktioissa mitattuna aiempaa vaikuttavampia. Tätä voidaan tulkita merkinä polarisaation syvenemisestä.

Lainsäädännön ja somealustojen monitoroinnin lisäksi tarvitaan panostusta mediakasvatukseen ja kaikkien väestöryhmien digitaalisen informaatiolukutaidon vahvistamiseen. Sitra on peräänkuuluttanut laajaa kansallista digitaalisen sivistyksen projektia varmistamaan, että digitaalinen informaatiolukutaito ja digitaalinen sivistys ovat läpileikkaavasti mukana eri koulutustasojen opetussuunnitelmissa sekä kuntien ja vapaan sivistystyön demokratiatyössä (ml. nuorisotyö, kirjastot, museot, kansanopistot).

3) Ohjelmassa tulee selvittää käytännön tasolla maahanmuuttajien ja suomalaisten työpaikkojen haasteita, jotka vaikuttavat maahanmuuttajien työllistymiseen ja heidän osaamisensa hyödyntämiseen.

Maahanmuuttajataustaisten suomalaisten työllistyminen sekä suomalaisen työelämän diversiteetin lisääminen on iso rakenteellinen haaste Suomessa. Keskeinen tapa lisätä työelämän syrjimättömyyttä on kehittää keinoja, joilla työpaikoilla mahdollistetaan eri kulttuurisista taustoista ja kieliryhmistä tulevien yhteistyö. Tällaista työtä on tehty Sitran rahoittamassa, maahanmuuttajataustaisille journalisteille suunnatussa harjoittelu- ja mentorointiohjelmassa yhteistyössä Haaga-Helia ammattikorkeakoulun ja toimitusten kanssa. Maahanmuuttajataustaiset toimittajat ovat olleet mentoroitavina toimituksissa, joissa juttuja on tehty monikielisissä tiimeissä.

Journalismin moniäänisyyden vahvistamisen lisäksi hankkeessa on tuettu maahanmuuttajataustaisten työllistymistä alalle, jolle he ovat Suomeen tullessaan jo kouluttautuneet. Hankkeessa on kehitetty toimintamallia ei-suomenkielisen väestöosan tietotaidon ja verkostojen kytkemiseksi suomalaisille työmarkkinoille. Toimintamallia voisi tulevaisuudessa soveltaa myös muille aloille.

Hankkeen alustavissa tuloksissa on huomattu, että suomen kielen taidon korostettu osaaminen on esteenä sille, että maahanmuuttajataustainen pääsisi käyttämään kaikkea potentiaaliaan työyhteisössä. Tällöin suomalainen työelämä menettää sellaisia tietoja ja taitoja, joita kantasuomalaisilla työntekijöille ei ole (esim. erilaiset näkökulmat, kielitaidot ja verkostot). Lisäksi maahanmuuttajataustaisten, ei-suomenkielisten integroimisessa työyhteisöön tarvitaan muutoksia työyhteisön työtapoihin. Monimuotoisuuden lisäämisen tukemiseksi tarvitaan tahdon lisäksi aikaa ja resursseja.

4) Sitra peräänkuuluttaa toimenpidesuosituksissa nykyisten haasteiden lisäksi myös ratkaisuja monimuotoistuvan yhteiskunnan tulevaisuuden haasteisiin esimerkiksi ennakoinnin avulla.

Ihmisten tulevaisuususkon vahvistaminen on merkittävä yhdenvertaisuutta lisäävä tekijä. Sitran Tulevaisuusbarometrin (2023) mukaan suomalaisten tulevaisuususko on kriiseistä huolimatta yhä vahvaa. Iällä, sukupuolella ja sosioekonomisella taustalla on kuitenkin vaikutusta siihen, miten ihmiset näkevät tulevaisuuden kehityskulkuja ja missä määrin he kokevat itse voivansa vaikuttaa asioihin. Tulevaisuusnäkymät eriytyvät jo nuorella iällä, ja esimerkiksi tytöt luottavat tulevaisuuteen ja toimijuuteensa poikia vähemmän.

Kun Sitran Tulevaisuusbarometrissa kysyttiin 15–24-vuotiailta nuorilta, mitkä asiat he haluaisivat nähdä toteutuvan 10 vuoden aikana, kolmen kärjen muodostivat ilmaston lämpenemisen pitäminen alle 1,5 asteessa, lasten ja nuorten hyvinvoinnin parantaminen sekä hyvinvointivaltion säilyttäminen. Myös tuore Nuorisobarometri (2024) kertoo, että ilmastonmuutoksen lisäksi nuoret kokevat turvattomuutta hyvinvointipalveluiden tulevaisuuden, nuorten syrjäytymisen, rasistisen väkivallan sekä suomalaisten eriarvoistumisen takia.

Tulevaisuuden suuntaan vaikuttaa se, kuka käyttää ja kenelle annetaan tulevaisuusvaltaa. Kyse on toisin sanoen siitä, kenen näkemyksille tulevaisuudesta annetaan painoarvoa, kenen ääni kuuluu yhteiskunnallisessa keskustelussa ja kuka pääsee määrittelemään ja visioimaan tulevaisuutta. Tulevaisuusbarometrin vastaajien mukaan kansalaisten sekä erityisesti lasten ja nuorten ääni ei kuulu riittävästi tulevaisuutta koskevassa keskustelussa.

Tulevaisuusvallan laajentaminen voi ehkäistä polarisoitumista. Keskeinen tekijä siinä, miten tulevaisuus ja siihen liittyvät kehityskulut koetaan, on kokemus siitä, näkeekö itsensä tulevaisuudessa ja saako äänensä kuuluviin. Sitran rahoittamassa ja Diakonissalaitoksen toteuttamassa ”Kohti ihmisarvoista tulevaisuusvaltaa” -hankkeessa järjestettiin kaksikymmentä tulevaisuustyöpajaa, joihin osallistui asiakkaita kehitysvammaisten ja autismitietäjien henkilöiden toimintakeskuksesta, vammaisten asumisyksiköstä, päihdepalveluyksiköstä, pitkäaikaisasunnottomien palveluista sekä hätämajoituksesta. Tulevaisuuspujoihin osallistuneet kokivat keskustelut hyvin merkityksellisinä: ne olivat monelle ensimmäinen kerta, kun heiltä kysyttiin tulevaisuudesta. Moni osallistuja sai purkaa tämän hetken muutoksiin liittyviä huolia ja pelkoja, mutta pajoissa heräsi myös toiveikkuutta, kun pääsi rakentamaan yhdessä toivottavampia tulevaisuuskuvia.

Monimuotoistuvassa yhteiskunnassa yhdenvertaisuus ja hyvinvointi kulkevat käsi kädessä. Vähemmistöstressi syntyy elämän aikana koetuista syrjinnän ja rasismien kokemuksista tai niiden uusiutumisen pelosta. Se ilmenee fyysisenä ja psyykkisenä kuormittumisena ja on usein jatkuvaa, koska ympäristö muistuttaa jatkuvasti ihmisen ominaisuuksiin liittyvästä erilaisuudesta. Tulevaisuuden kannalta on tärkeää pohtia sitä, ketkä kaikki voivat kokea olevansa suomalaisen yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä ja miten rasismia ja kulttuurista ja rakenteellista ulossulkemista

voisi kitkeä ja vähentää. Tulevaisuuden suomalainen yhteiskunta on entistä monimuotoisempi. Siksi on tärkeää laajentaa tulevaisuusvaltaa ja varmistaa yhteiskunnallisen keskustelun moniäänisyys.

Lauha Heikki
Sitra - Demokratia ja osallisuus -teema